

Studia z Prawa Wyznaniowego
Tom IV – 2002

Paweł A. Leszczyński, *Zagadnienia wyznaniowe w Konstytucji RP*, Warszawa 2001, Wydawnictwo Naukowe “Semper”, ss. 99.

“*Zagadnienia wyznaniowe w Konstytucji RP*” Pawła Leszczyńskiego to przede wszystkim przedstawienie genezy prac konstytucyjnych nad przepisami wyznaniowymi ujętymi w Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 r., ich analiza oraz omówienie realizacji po wejściu w życie Ustawy Zasadniczej. Autor powołuje się w pracy na biuletyn Komisji Konstytucyjnej Zgromadzenia Narodowego; literaturę dotyczącą przebiegu prac nad konstytucją autorstwa profesorów: Ryszarda Chruściaka; Stanisława Gobethnera; Mirosława Wyrzykowskiego, a także z opracowań prawa wyznaniowego prof. Michała Pietrzaka i ks. prof. Józefa Krukowskiego oraz artykuły publikowane na łamach “Państwa i Prawa”.

We wstępie zawarte zostały informacje ogólne, dotyczące podziału przepisów wyznaniowych na przepisy wyznaniowe w znaczeniu ścisłym, przepisy wyznaniowe w znaczeniu szerokim oraz przepisy proceduralno-gwarancyjne. Sprecyzowano też pojęcie “kościół”, przez które rozumie się Kościół rzymskokatolicki oraz inne kościoły o uregulowanej sytuacji prawnej w drodze odrębnej ustawy, a także związki wyznaniowe działające w oparciu o wpis do rejestru kościołów i związków wyznaniowych.

Rozdział I opracowania nosi tytuł “*Relacje Państwo – Kościół we współczesnym świecie*”. Autor przedstawia to zagadnienie w oparciu o poglądy dwóch autorów. Pierwszym z nich jest ks. prof. Józef Krukowski, który wyróżnia trzy modele stosunków państwo – kościół, a mianowicie:

- 1) system rozdziału;
- 2) system państwa wyznaniowego, w którym jedna z religii jest oficjalna;
- 3) system państwa totalitarnego.

Drugi z autorów – prof. Michał Pietrzak ujmuje te relacje w formie dwóch systemów:

1) powiązania, którego cechą charakterystyczną jest zaangażowanie państwa w urzeczywistnienie celów religijnych. Ma ono także możliwość ingerowania w wewnętrzne sprawy związków wyznaniowych oraz preferowania określonego związku wyznaniowego, zapewniając mu szczególną pozycję w strukturze państwowej. Przykładem systemu powiązania między państwem a konkretnym kościołem jest Grecja.

2) rozdziału; w którym państwo jest awyznaniowe; nie posiada kompetencji do regulowania spraw natury religijnej i respektuje autonomię wszystkich związków wyznaniowych. Przykładem relacji tego typu są : Kanada, Związek Australijski, Japonia i Szwecja.

Do powyższych klasyfikacji autor dodaje także typ państwa ateistycznego. Wskazuje tu na specyficzny model stosunków państwo – związki wyznaniowe w byłych państwach komunistycznych. Twierdzi, że państwo ateistyczne było tak naprawdę wyznaniowe. Różnica polegała jednak na tym, że miejsce wyznania oficjalnego zajmowała ideologia marksizmu-leninizmu.

W rozdziale tym poruszone zostały także zagadnienia dotyczące perspektywy Unii Europejskiej, związane z istnieniem w ramach Komisji Europejskiej tzw. Komórki Prospektywnej, która spełniała funkcje punktu kontaktowego pomiędzy komisją a wspólnotami religijnymi.

W rozdziale II pt. *“Relacje Państwo-Kościół w konstytucjach Polski w XX w.”* autor przytacza sformułowania dotyczące preambuły i układu stosunków państwo-kościół zawarte w trzech konstytucjach: marcowej (1921 r.), kwietniowej (1935 r.) i lipcowej (1952 r.). Analizując przepisy trzech konstytucji dochodzi do wniosku, że układ stosunków między państwem a Kościołem w konstytucjach: marcowej i kwietniowej ukształtowany został w formie systemu powiązania, natomiast konstytucja lipcowa przyjęła system rozdziału.

“Geneza sformułowań wyznaniowych Konstytucji RP z 2 IV 1997 r.” to kolejny rozdział, w którym autor podejmuje rozważania nad: 1. Ogólnymi uwarunkowaniami prac konstytucyjnych, 2. Propozycjami konstytucyjnymi kościołów, 3. Propozycjami środowisk humanistycznych. Zdaniem p. Leszczyńskiego projekty konstytucyjne z lat 1989-1994 prezentowały bardzo zróżnicowane wizje ładu wyznaniowego w Polsce. W publicznej debacie uczestniczyły wszystkie kręgi społeczeństwa. Autor opisuje propozycje Kościoła rzymskokatolickiego, który wyodrębnił dwie relacje: wewnątrzpaństwową, która zachodzi między państwem a obywatelem, który jest podmiotem prawa do wolności religijnej, oraz instytucjonalną - występującą między państwem a kościołem. Episkopat Polski krytycznie ustosunkował się do koncepcji państwa laickiego. Odrzucił także formułę “rozdziálu kościoła od państwa”. Natomiast zamiast “rozdziálu” Episkopat Polski zaproponował dwie zasady, które winny być zapisane w nowej konstytucji:

1. zasadę wzajemnego poszanowania suwerenności i niezależności Kościoła i państwa w swoich dziedzinach,
2. zasadę zdrowego współdziałania dla dobra wspólnego.

Autor rozważa także propozycję środowisk humanistycznych reprezentowanych m. in. przez Federację Polskich Stowarzyszeń Humanistycznych, która powstała w 1995 r. Organizacje w niej zrzeszone ogłosiły “Obywatelskie tezy do Konstytucji RP”. Rozdział III tych tez poświęcony był propozycjom zapisów wyznaniowych przyszłej konstytucji.

Podrozdział “Przepisy wyznaniowe wybranych projektów konstytucyjnych z lat 1989-1994” obrazuje złożoność poruszanego zagadnienia, a także uświadamia, że niełatwo było znaleźć konsensus dotyczący normatywnego kształtu relacji między państwem a kościołem oraz sposobu ujęcia prawa do wolności sumienia i wyznania, pomimo pozornej zbieżności rozwiązań w tym zakresie. Autor dość szczegółowo opisuje wszystkie projekty, m. in. projekt Komisji Konstytucyjnej Sejmu RP X Kadencji; Komisji Konstytucyjnej Senatu I Kadencji; Prezydenta RP; SLD; PSL-UP; KPN; UM; projekt obywatelski NSZZ, które w różny sposób podejmowały zagadnienia dotyczące relacji państwo – kościół oraz zasady wolności sumienia i wyznania. Pomimo różnorodnych zapatrywań na temat pozycji

kościół wobec państwa w przedstawionych przez autora fragmentach projektów konstytucji, wszystkie one zawierają postanowienia o wolności sumienia i wyznania jak również przepisy antydyskryminacyjne. Rozdział *“Praca nad regulacją spraw wyznaniowych w Komisji Konstytucyjnej Zgromadzenia Narodowego”* zawiera 4 podrozdziały:

1. Organizacja pracy Komisji Konstytucyjnej Zgromadzenia Narodowego w latach 1994-1997,
2. Regulacja stosunków państwo – kościół,
3. Wolność sumienia i wyznania,
4. Preambuła.

W podrozdziale I autor opisuje skład, organizację i zasady funkcjonowania Komisji Konstytucyjnej ZN oraz sposób wyboru jej przewodniczącego. Wymienia sześć podkomisji wchodzących w skład Komisji Konstytucyjnej. Autor przedstawia postępowanie dotyczące przyjmowania projektów konstytucji; redagowanie jednolitego tekstu oraz poddanie go debacie sejmowej. P. Leszczyński w sposób przystępny i prosty wyklada kolejne etapy prac nad konstytucją.

Kolejny podrozdział – *“Regulacja stosunków państwo – kościół”* dotyczy wyboru formy określającej państwo jako “świeckie” lub “światopoglądowo neutralne”. Zawiera także zagadnienia określające relacje na linii państwo – związki wyznaniowe. Autor prezentuje zdania i opinie reprezentantów kościołów i organizacji laickich. Zamieszcza wypowiedzi ks. bpa Jeremiasza (przedstawiciel Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego), ks. Henryka Rothera-Sacewicza (reprezentant Kościołów Zbiorów Chrystusowych, Naczelny Prezbiter); ks. bpa Tadeusza R. Majewskiego (reprezentant Kościoła Polskokatolickiego), Ryszarda Gutkowskiego (reprezentant Rady Kościołów Chrześcijan Baptystów); Anny Walickiej (zabrała głos w imieniu Stowarzyszenia na Rzecz Państwa Neutralnego Światopoglądowo NEUTRUM). Przytacza też propozycje, które przedstawili: senator Alicja Grześkowiak (NSZZ “Solidarność”), Leszek Wiśniewski, Michał Pietrzak (reprezentant Prezydenta RP).

Autor w *“Zagadnieniach wyznaniowych Konstytucji RP”* opisuje kolejne etapy wprowadzania poprawek, zmiany stanowisk, zawieranie kompromisów i całą trudną drogę do zawarcia porozumienia w tak ważnej sprawie, jak stosunki między państwem a kościołami. Był to proces bardzo skomplikowany, długotrwały, wzbudzający wiele emocji i kontrowersji różnych środowisk. Został jednak zakończony uchwaleniem w trzecim czytaniu Konstytucji RP z 2.IV.1997 r.

Trzeci z podrozdziałów: *“Wolność sumienia i wyznania”* przedstawia problem opracowania konstytucyjnego przepisu dotyczącego wolności sumienia i wyznania. Autor stwierdza, że to zagadnienie postanowiono umiejscowić w projektowanym rozdziale II Konstytucji, mówiącym o prawach, wolnościach oraz obowiązkach obywatela. Zasadę wolność sumienia i wyznania traktowano jako prawo człowieka. Leszczyński prezentuje po kolei wszystkie stadia: od powstania projektów przepisu, poprzez dyskusję nad nimi, w której głos zabrali: Wiktor Osiatyński; Jan M. Rokita; Alicja Grześkowiak; ks. Henryk Rother-Sacewicz; ks. Zachariasz Łyko.

Jedną z ważniejszych kwestii, która została poruszona w kolejnym podrozdziale, jest istota preambuły, jej charakter oraz debata nad jej formą i treścią. Spór o preambułę dotyczył jej roli względem Konstytucji. Kluczowe sformułowanie wyznaniowe *“Invocatio Dei”*, czyli odwołanie się do Boga znajduje się na wstępie preambuły. *“Invocatio Dei”* posiadało zarówno wielu zwolenników, jak i przeciwników. Doszło jednak do zawarcia pewnego kompromisu i Komisja Konstytucyjna ZN przyjęła treść preambuły będącą skorygowaną propozycją Tadeusza Mazowieckiego. Wariant ten nie zawierał *“Invocatio Dei”*, ale dwukrotną wzmiankę o Bogu.

W rozdziale V opracowania autor zajmuje się oceną artykułów 25 i 53 Konstytucji RP. W art. 25 kontrowersje budzi wyrażona w ust. 2 zasada *“bezstronności”*. Dowodzą tego przeciwstawne opinie: Leszka Garlickiego i Michała Pietrzaka oraz przytoczone poglądy Jacka Salija, Giapmaoala Crepedi, Aleksandra Merkera.

Art. 53 cechuje się natomiast chaosem terminologicznym. Występuje tam, zdaniem autora, wielka różnorodność pojęć: wolność przekonań, wolność światopoglądu, wyznania. Nie wspomina się o głoszeniu poglądów areligijnych, co nie czyni zadość wymogom

społeczeństwa pluralistycznego. Konstytucja nie wypowiada się także o prawie wykonywania funkcji religijnych przysługujących kościołom.

Rozdział VI nosi tytuł *“Wybrane zagadnienia stosunków państwo-kościół w latach 1998-2000 r.”*. Autor prezentuje implementację postanowień konkordatu do polskiego systemu prawnego oraz w sposób precyzyjny i jasny przedstawia przebieg ratyfikacji Konkordatu między Polską a Stolicą Apostolską, który został podpisany w Warszawie w dniu 28 lipca 1993 r. Zamieszcza także informację o tym, że w marcu 1998 r. kardynał Angelo Sodano – Sekretarz Stanu Stolicy Apostolskiej oraz premier Jerzy Buzek wymienili dokumenty ratyfikacyjne. Ponadto P. Leszczyński prezentuje fragmenty przemówienia premiera oraz słowa Papieża Jana Pawła II, co niewątpliwie wzbogaca tekst. Zwraca on uwagę także na ustawę z 24 lipca 1998 r. *o zmianie ustaw Kodeksu Rodzinnego i Opiekuńczego Kodeksu Postępowania Cywilnego, Prawa o Aktach Stanu Cywilnego, Ustawy o Stosunku Państwa do Kościoła katolickiego*. Istotnym zagadnieniem przedstawionym przez autora jest tzw. *“małżeństwo konkordatowe”*, czyli możliwość uzyskania skutków cywilnych przez małżeństwo kanoniczne. Opisuje również umowę między Rządem RP a Konferencją Episkopatu Polski *w sprawie statusu prawnego szkół wyższych zakładanych i prowadzonych przez Kościół katolicki, w tym uniwersytetów, odrębnych wydziałów i wyższych seminariów duchownych, oraz w sprawie trybu i zakresu uznawania przez państwo stopni i tytułów nadawanych przez te szkoły* (umowa z 1 lipca 1999 r.) Wspomina o ustawie z 14 czerwca 1991 r., na mocy której państwo dotuje finansowo Katolicki Uniwersytet Lubelski a także ustawie z 26 czerwca 1997 r., wywołującej podobne skutki wobec Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie. Autor informuje także o powstaniu w maju 1998 r. Kościelnej Komisji Konkordatowej a także o ukonstytuowaniu się Rządowej Komisji Konkordatowej.

Bardzo ciekawym tematem podjętym przez twórcę tego opracowania są zagadnienia dotyczące obecności Kościoła w strukturze Wojska Polskiego. P. Leszczyński zwięźle i klarownie przedstawia wszystkie aspekty tego problemu. Wymienia funkcjonujące w strukturze polskiej armii ordynariaty:

1. Ordynariat Polowy Wojska Polskiego,
2. Prawosławny Ordynariat Wojskowy,
3. Ewangeliczne Duszpasterstwo Wojskowe.

Opisuje ich zadania, funkcje i posługę duszpasterską wśród żołnierzy.

Jednym z bardziej kontrowersyjnych tematów ostatnich lat jest problem "sekt" oraz "nowych ruchów religijnych". Autor formułuje swoją definicję sekty oraz prezentuje wypowiedzi przedstawione przez Komisję praw Człowieka oraz Międzynarodowy Zespół do Spraw Nowych Ruchów Religijnych. Zwraca uwagę na to, jak skomplikowaną i trudną do określenia organizacją jest sekta, co potwierdzają umieszczone w tym podrozdziale opinie i poglądy różnych środowisk. Autor uważa, że pojęciem "sekta" należy operować w sposób przemyślany i rozważny, gdyż nazbyt często pojęcie to błędnie odnoszone jest do związków wyznaniowych, które mają prawnie uregulowany status.

Ostatnimi zagadnieniami poruszonymi w książce są problemy majątkowe dotyczące zwrotu majątku Kościoła i związków wyznaniowych, handel w niedzielę oraz działalność charytatywna kościołów.

W zakończeniu autor podkreśla konieczność współpracy państwa ze stowarzyszeniami światopoglądowymi zrzeszającymi ateistów, agnostyków czy reprezentantów innych nurtów. Zdaniem autora, na stosowanie artykułów wyznaniowych Konstytucji będzie miało wpływ orzecznictwo sądów powszechnych, a w kwestii ochrony wolności sumienia i wyznania nadal będzie oddziaływać orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu.

W sprawach wyznaniowych istotne będzie także orzecznictwo Naczelnego Sądu Administracyjnego i Trybunału Konstytucyjnego. Przestrzeganie swobody sumienia monitorować będzie Rzecznik Praw Obywatelskich, jak i Rzecznik Praw Dziecka. Leszczyński uważa, że Konstytucja dokonała petryfikacji struktury przepisów polskiego prawa wyznaniowego.

“Zagadnienia wyznaniowej w Konstytucji RP” autorstwa Pawła Leszczyńskiego stanowią pewne podsumowanie – wykład podstawowych informacji. Autor stosując prostą formułę ułatwia czytelnikowi zapoznanie się z poruszaną problematyką. Jego wypowiedzi przeplatane są poglądami i opiniami polityków, politologów i innych naukowców, co wzbogaca książkę i stanowi jej dodatkowy walor. Niewątpliwie atutem tego opracowania jest to, że dotyczy ono zagadnień, które wzbudzają wśród społeczeństwa wiele emocji i kontrowersji.

Krzysztof Warchałowski